

genootschappen heeft gekenmerkt. Niet de theologische tegenstellingen maar de verschillen in geloofsbeleving alsmede hun maatschappelijke gevolgen en invloeden staan centraal. Daardoor verschaft de auteur ook de wetenschappelijke onderzoeker meer dan eens een doorkijk, die naast de vele ogenblikken van herkenning verrassend verhelderende perspectieven vertoont. Ik aarzel niet om Van Dijks pennevrucht een populair wetenschappelijke bijdrage op achtenswaardig niveau te noemen.

Natuurlijk kleven ook aan dit mensenwerk een aantal feilen. Om Hofstede de Groot, tevoren goed in de Groningse context gezet, een vriend van De Cock te noemen (p. 74) is een hinderlijke "slip of the pen". Een enkele maal verglijdt de stijlvlotheid in banaliteiten of zonderlinge uitdrukkingswijzen; wat b.v. te denken van een Franse regering die van plan was 'het mes (te) zetten, met name in de kerkelijke gebouwen voor armen en wezen' (p. 68)? Soms is de terminologie wat anachronistisch, daar b.v. waar de kerkopbouw van vóór Willem I 'democratischer' heet (p. 69) of waar van de katholieken en hun zouaven gezegd wordt dat hun trouw 'aan de bisschop van Rome' onvoorwaardelijk was (p. 87). In het algemeen lijkt mij de auteur meer met de reformatorische dan met de katholieke christenheid vertrouwd. Om te laten zien dat de rooms-katholieken aan het eind van de negentiende eeuw 'de laatste schroom' zouden hebben afgelegd, beklemtoont hij onevenredig de trek naar 'nieuwe bedevaartplaatsen' als Den Briel en Gorcum(?); te schrijven dat toen 'de gewone katholieke zijn eigen dagblad, *De Morgenpost*' kreeg, betekent een ongewone overschatting van de bedoelde volksuitgave van *De Tijd*. Maar ook bij de ontwikkeling van het protestantisme zet de recensent soms een vraagteken; is het juist om het Réveil aldus te introduceren: 'In aristocratische kringen ontstond een beweging van protestantse gelovigen, die zich het lot en de ellende van de armen en verdrukten aantrokken. Ze bundelden zich in Het Réveil . . .' (p. 73)? Hier lijkt mij de bijzondere aandacht voor het maatschappelijk leven tot vertekening te hebben geleid. Ook lijkt mij de bewering dat het modernisme "de belangrijkste stroming binnen de Nederlandse hervormde Kerk in de tweede helft van de negentiende eeuw" was, voor bestrijding vatbaar. En wanneer de schrijver de Belgische afscheiding van 1830 alleen aan het verzet tegen de kerkelijke politiek van Willem I toeschrijft (p. 70), kent hij aan het kerkelijke leven op bijna ouderwetse wijze te veel invloed toe.

Mocht de lezer na deze detailcritiek zijn gaan twifelen aan de waarde van Van Dijks hoofdstuk, dan leze hij nog eens de eerste alinea van deze recensie; zij kwam niet lichtvaardig uit mijn pen.

J. A. Bornewasser

W. F. Dankbaar, G. F. W. Herngreen, W. P. van der Hoeven, A. C. Honders (redacteur), A. G. Soeting, A. Sturm en A. Ypma, *Klinkend geloof. Uit de geschiedenis van het Nederlandse kerkelijk en geestelijk lied*. 's-Gravenhage (Boekencentrum) 1978. 110 blz. f 13,90.

Dit geschrift bevat de tekst van een aantal voordrachten, in het najaar van 1978 uitgesproken voor de N.C.R.V. microfoon. Ze zijn, zoals de ondertitel